

KOVÁCS ANDRÁS

„LÁTOM, AZ TANÍTÁSBAN AZ ISTENNEK NAGY AJÁNDÉKA VAGYON NÁLA...”

Jövedécsi/Belleschdörfer András származásához

Balázs Mihály professzornak, kutató- és tanámemzedékek utolérhetetlen „tanítójának”

■ 1904-ben került az Erdélyi Múzeum-Egyesület birtokába egy ívfüzetekből, különálló lapokból álló, mintarajzokat is tartalmazó kézirat, amelyet hosszú ideig a kolozsvári asztaloscéh jegyzőkönyvének tartottak, s csak alaposabb vizsgálata derítette ki, hogy valójában egy nevezetes kolozsvári asztalosmester, Régeni Oroszlán János/Hannes Lew Rehner (1622–1702) magánfőljegyzéseit tartalmazza.¹ Ezt a kéziratot művészettörténészként I. Rákóczi György építkezéseit kutatva vettem a kezembe, de tartalma meggyőzött arról, hogy a 17. századi Kolozsvár minden napjainak izgalmas, mindeddig méltatlanul mellőzött forrását rejtik az asztalosmester rapszodikus feljegyzései.² Felfedezésemet évekkel ezelőtt a Szegedi Tudományegyetem Régi magyar irodalomtörténet tanszékén dolgozó idősebb és ifjabb barátaimmal, a 16–17. századi Kolozsvár kiváló ismerőivel, köztük e cikkecske címettjével osztottam meg először. Szándékaim ellenére ma sem a közzétett teljes forrással, hanem annak csupán egy kis részletével tisztelgek előtte.

Régeni János atyja, András (1574–1655) a szász-régeni Oroszlán/Leo/Lew család sarjaként származott a születésekor már evangélikus vallású Maros menti szász mezővárosból a többségében unitárius Kolozsvárra, ahol 1622-ben János fia, az idézett feljegyzések szerzője született. Régeni János jegyzőkönyvéből kétségtelenül kiderül, hogy szerzőjük a szász „nemzet” tagja és unitárius vallású volt. Neve felmerül a kézirat unitárius egyháztörténet adalékai között is,³ a

...igen tanulságos maga a gesztus, amellyel a kolozsvári asztalosmester szinte megvásárolta pártfogoltja továbbtanulásának a lehetőségét a földesurától, hogy elindíthassa őt egy reménybeli, kiemelkedő, a közösséget szolgáló értelmiségi pályán.

szerzők által idézett helyek azonban hiányzanak, rávilágítva a kézirat újabb keletű, 1904 előtti csonkulásaira.⁴

A kézirat döntő többségükben magyar nyelvű bejegyzéseinek nagyobb része a mester ifjú korában, 1658 előtt keletkezett, de az események rögzítésének ezt a formáját alkalmanként életének utolsó négy évtizede során is használta.

Az utolsó évtizedekből származó bejegyzések legizgalmasabb részleteit néhány levél-fogalmazvány képviseli, amelyeket nagy hatalmú megrendelőihez intézett az idős, akkor már Erdély-szerzte ismert és keresett, sokoldalú asztalosmester (jellemző, hogy fennmaradt műveinek nagyobb része kő- vagy alabástromfaragvány). Általában cím és keltezés nélküliek ezek az írások, így csupán tartalmukra támaszkodva kísérelhető meg a címzett azonosítása.⁵

Egyet közülük egy jövedécsi jobbágyfi, az elhunyt Takács András fia érdekében intézett a falu földesúrához. A töredékes fogalmazványból az derül ki, hogy a kolozsvári asztalosmester a tehetséges, jól tanító és prédikáló unitárius fiatalembert, fiának praepceptorát szívesen marasztotta volna Kolozsváron, s ezért a katolikus Kornis Gáspár – egyik megrendelője – közbenjárását is igénybe vette, de személyesen is kérte a birtokos jóindulatát, sőt – mint a fogalmazványból kiderül – azt ajánlotta neki, hogy ha kívánsága teljesül, az ifjú felszabadításáért a tanácsai rendű (a fogalmazványban nagyságosnak címzett) földbirtokos valamilyen megrendelésének is eleget tenne.

Jövedécs – ez a kis, Küküllő vármegyei szász jobbágyfalu a 15. században Vizaknai Miklós birtokába került,⁶ s csak gyanítjuk, hogy a Vizaknaiak jogán formált rá igényt a 16. században Haller Péter. A falu kikövetkeztethető birtoklástörténete persze bonyolultabb. 1587 előtt, hihetőleg még Báthory István akaratából⁷ radnóti Kendi Ferenc szerezte meg és csatolta radnóti birtokához. Haller Péter fiai, Gábor és Mihály 1587. január 13-án megállapodtak, hogy Kendi Ferenc elleni, jövedécsi egész birtokuk visszaszerzésére indított perük költségeit közösen fogják viselni,⁸ egy évvel később pedig tiltakoztak Kendi Ferenc ottani birtokszerzése és iktatása ellen.⁹ Nem sok sikerrel, mert Jövedécs birtokába 1591. június 12-én mégis „ellentmondás nélkül” (!)¹⁰ iktatták be a befolyásos tanácsurat. Így csupán 1594, azaz Kendi Ferenc kivégzése után juthattak a Hallerek ismét birtokukhoz, s 1596-ban a fejedelem a radnóti birtokot már Jövedécs kivételével adományozta Kornis Gáspárnak.¹¹ A Haller-utódok egyike, István tanácsúr (megh. 1657) – derül ki Georg Kraus segesvári jegyző egyik megjegyzéséből – később, 1639-ben arra kényszerült, hogy lemondjon a falu feléről I. Rákóczi György fejedelem javára.¹² Arra nézve ugyan már nem találtunk támpontot, hogy az 1658–1661 közötti pusztítások után miképpen alakulhattak a falu birtokviszonyai, mégis feltételezzük, hogy az a tanácsai rendű jövedécsi jobbágybirtokos, akit nagyságos megszólítással illetett a levél írója, a faluban birtokos Haller család egyik tagja, Haller István fia, hallerkői Haller János (1626–1696) fejedelmi tanácsúr, a *Hármas história* szerzője lehetett.

Feltételezésünket néhány, a jegyzőkönyv más helyeiből is kikövetkeztethető körülményre alapozzuk. Úgy tűnik, hogy Haller János és felesége Régeni János legfontosabb megrendelői közé tartoztak, a kolozsvári asztalosmester nemcsak bútorokat készített, hanem kőbe vésett címeres építési feliratot (1674) is faragott kerelőszentpáli kastélyuk díszítésére.¹³ Göncruszkai Kornis Gáspár (megh. 1683-ban), akinek a neve közbenjáróként szerepel a levélben, a húga, Kata révén Haller Jánosnak sógora, szintén Régeni János megrendelője volt, így közvetíthette és pártolhatta is az asztalosmester kérését. Minthogy 1673-ban átépíttette szentbenedeki kastélyát,¹⁴ szolgálatai révén az ő jóindulatú pártfogására mindenképpen számíthatott Asztalos János.

A Küküllő vármegyei faluból származó parasztfiú érdekében íródott levél pontosabb keltezésére egyetlen fogódzónk van. Arra hivatkozik ugyanis írója, hogy pártfogoltja fiának, Régeni Györgynek jó tanítója. Minthogy a levélíró fiát, Györgyöt (megh. 1698/1699) 1687-ben már asztalosmesterré avatták, így legkevesebb tíz évvel korábban el kellett

hagynia az iskolapadot, hogy négy-négy inas- és legényévét, azután remekkészítésének az évét kitöltve, remekét is elkészítve a kolozsvári céhben mesterré lehessen – a fogalmazványt tehát legkésőbb 1677 táján, vagy ami sokkal valószínűbb, az 1677-et megelőző években keletkezhetett.

A kerelőszentpáli építkezésekkel kapcsolatban annyit állíthatunk, hogy az 1610-ben megalapozott reneszánsz kastély védelmére emelt négybástyás vár kiépítésének a munkálatai 1660-ban kezdődtek, a fejedelemség történetének legválságosabb éveiben, az Erdélyt sújtó török–tatár büntetőhadjáratok idején. Az alapköv letételére felirat utal, amely jelenleg az egykori uradalmi magtár barokk épületének homlokzatát díszíti.¹⁵ A munka befejezésére és egy reprezentatív emeleti terem (palota) megépítésére, amint az a Régeni Asztalos János által Johannes Lew Tischler névvel szignált, fentebb már emlegetett, egykor éppen e palota homlokzatába falazott feliratról kiderül, 1674-ben került sor.¹⁶ Abban az évben mesterünk nemcsak a feliratot faragta, hanem amint az egy másik fogalmazványából kiviláglik, bútorokat is készített Kerelőszentpálra.¹⁷ Haller János, aki az építkezés befejeztével megújította a kastély berendezését, egy almáriumot és egy aranyozott nyoszolyát rendelt tőle. Ha nincs is támpontunk arra, hogy a levélben emlegetett, önként vállalt munkát e megrendelésekkel közvetlen kapcsolatba hozzuk, az elősorolt indokok mégis a szóban forgó levél 1674 körüli keltezését látszanak valószínűsíteni.

A pártfogolt, a levél fogalmazásából is kitetszően igen tehetséges, jövedécsi származású fiatalembert tehát az 1677-et megelőző években, közelebbről 1674 táján kell a kolozsvári unitárius iskolában keresnünk.

A vázolt körülmények nem sok kétséget hagynak afelől, hogy az András keresztnévű jövedécsi jobbágy Kolozsvárra került fia Jövedécsi/Belleschdörfer Andrással (1651 k. – 1710) lehetett azonos. Öregdiákként praeceptorokodhatott a kolozsvári, akkor még óvári scholában, s ott lehetett az iskola padjait koptató Régeni Gyurkának is tanítója. Iskolájától elbúcsúzva 1675 májusában indult peregrinációjára, melynek első, általunk ismert állomása Bréma volt. A következő évben Leidenben találkozunk a nevével. Ottani bejegyzésében 25 évesnek vallotta magát a teológiai kurzusokat látogató peregrinus. Négy évig tartó tanulmányútjáról hazájába megtérve, 1679. augusztus 26-tól kezdve a kolozsvári unitárius kollégium tanára, a következő év januárjától rektora (1680–1690), egy évtized múltán pedig Kolozsvár plébánosa (1689–1710) és a Szent Mihály-templom lelkésze lett.¹⁸

A jegyzőkönyv egyik 18. századi, nem mesterünktől származó bejegyzéséből az is sejthető, hogy Jövedécsi András leszármazottai és Régeni János utódai később rokonságba is kerültek egymással.¹⁹

El kell ismernünk, hogy az előbbieken felvázolt kép sok tekintetben még homályos, bizonyító kiegészítésekre is szorul, valószínűnek látszó feltételezéseinket pedig mindenképpen további kutatásokkal kellene hitelesíteni. Függetlenül azonban ezektől, igen tanulságos maga a gesztus, amellyel a kolozsvári asztalosmester szinte megvásárolta pártfogoltja továbbtanulásának a lehetőségét a földesurától, hogy elindíthassa őt egy reménybeli, kiemelkedő, a közösséget szolgáló értelmiségi pályán. Ez a tette már önmagában is ékes bizonyítéka Régeni Asztalos János polgári öntudatának és közjó iránti elkötelezettségének. Noha kimutatható róla, hogy mesterré avatásától kezdve kiemelkedő személyisége volt céhének, hogy korán részt vállalt szülővárosa vezetésében is, csak későbbi, 1699-ből származó adat igazolja, hogy Régeni János egyháza világi vezetőségének is tagja volt.²⁰ Az előbb elmondottak alapján bátran feltételezhetjük mégis, hogy tekintélyes polgárként már korábban, 1674 táján is részt vehetett a kolozsvári unitárius egyház világi vezetésében.

Függelék

■ Régeni Asztalos János *Jegyzőkönyve*. [fol. 70^V] Fogalmazvány 1650 és 1701 között keletkezett bejegyzések környezetében

Alázatos szolgálatomat aiánlom nagyságodnak, Isten minden kívánta szerént való jovaival áldgja nagyságodat, szűbő[!] kívánom nagyságodnak. Kolosvarat²¹ mely dolog felől mind magam, mind penighlen az úr ő nagysága, Kornis Gaspar úr által requiráltattam, tudniillik az nagyságod job[b]ágya fia felől, mely mostan ennek előtte vala²² üdőkben az unitaria scholában lakván, Jövedetsen, az mint értettem, Takats Andras volt az atya. Már sem atya, sem any[j]a nem lévén, az mely dologh felől²³ nagyságodat as [!] nagyságod job[b]ágya, Szekely Mihaly informálhatta nállamnál jobban, az mint magam jelentettem Kolosvarat létében. Nagyságod mind magam, mind penigh az úr ő nagysága által jó ígretet tévén, nagyságod informatiót vévén Szekely Mihalytól, tudósít ez dologh [fol. 71^T] [felől. Milye]n²⁴ munkát kíván nagyságod ez dologhnak váltságáért, melyet egyébért nem cselekezem [!], hanem eszért [!], hogy láttom, az tanításban az Istennek nagy ajándéka vagon nálla az tanításban [!], jó concionator, az fiannak is jó tanító praceptor, toáb[b]ra is maraztottam [!], ne távozz el esz [!] városunkról, bízván nagyságod hozzám való gratiaiában, nagyságod²⁵ előtt ez dologhban tudok²⁶ szolgálni. Alázatosan kérem nagyságodat, méltóztasségh [!] ez levelemre válazt [!] tenni, nagyságodnak mégh élegh [!], meghszolgáalom.

■ JEGYZETEK

1. A kolozsvári Asztaloscéh Iratai. 3. sz. [1633–]1644–1690[–1775]. Céhiratok, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában. Az Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága – Arhivele Naționale Direcția județeană Cluj. Fond nr. 544.
2. Munkásságára vonatkozóan vö. Kovács András: I. Rákóczi György fejedelem erdélyi építkezéseiről. In: Erdély és Patak fejedelemasszonya, Lorántffy Zsuzsanna. Tanulmányok születésének 400. évfordulójára. II. Szerk. Tamás Edit. (A Sárospataki Rákóczi-Múzeum Füzetei 41). Sárospatak, 2000. 76–80; Uő: Késő reneszánsz építészet Erdélyben. Kvár–Bp. 2003 (2006). 152–155; Uő: Képfaragók és dekorátorok a 17. századi Erdélyben. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből 1(11)/2006. 163–178; Uő: Az aranygyéresi református templom feliratairól és egykori mennyezetéről. In: Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Sipos Gábor. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2008. 133–146.
3. Kénosi Tözsér János – Úzoni Fosztó István: Az erdélyi unitárius egyház története. I. Ford. Márkos Albert, bev. és a fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. Kolozsvár, 2005. 708, 709.
4. Uo. 112, 660.
5. Ilyen a borosjenei Székely Lászlóhoz 1684 és 1687 között intézett levél fogalmazványa is. Vö. Kovács András: Az aranygyéresi református templom feliratairól és egykori mennyezetéről.
6. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. V. Bp., 1913. 881–882, 970–971; Fabini, Hermann: Atlas des siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen. I. Hermannstadt, 2002. 51–53; A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. 1289–1556. Kivonatokban közlészeti és a bev. tanulmányt írta Jakó Zsigmond. II. Bp., 1990. 3898. sz.; A falu ev. templomára vonatkozóan vö. Lángi József – Mihály Ferenc: Erdélyi falképek és festett faberendezések. 3. Bp., 2006. 62–64.
7. Erre utal a fejedelmi dézsma árendák elszámolásáról szóló kimutatás 1587–1589-ből: Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához. Bev. és jegyz. közlészeti Jakó Zsigmond. Kvár, 1945. 28.
8. Az Erdélyi Káptalan Jegyzőkönyvei. 1222–1599. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlészeti Bogdándi Zsolt és Gálfi Emőke. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/1) Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kvár, 2006. 477/1587.
9. Uo. 569/1588.
10. Báthory Zsigmond Királyi Könyvei. 1582–1602. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlészeti Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó. In: Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei, I. (Erdélyi Történelmi Adatok VII/3). Kvár, 2005. 1547–1548, 1594, 1609. sz.
11. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871. 43.
12. Kraus, Georg: Erdélyi krónika. 1608–1665. Ford., bev. és jegyz. Vogel Sándor. Bp., 1994. 127–128.
13. Kimpfián Annamária – Marton Judit: Kerelőszentpál – Haller-kastély. (Erdélyi Műemlékek 34). Kvár, 2002; Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben. 1541–1720. TLA–Polis, Bp–Kvár, 2003 (2006)2. 130; Uő: Képfaragók és dekorátorok a 17. századi Erdélyben. 8.T. 1. kép.
14. Kelemen Lajos: A szentbenedeki kastély és hímes oszlopai. In: Uő: Művészettörténeti tanulmányok. I. A bev. tanulmányt írta Szabó T. Attila, s. a. r. B. Nagy Margit. Buk., 1977. 110–112.
15. SPECTABILIS AC MAG(nifi)CVS / IOANNES DE HALLERKEO / CIRCVMVALLAVIT ARCEM / HANC A FVNDAMENTIS MVRO / EXTERIORI CVM QVATOR [!] / PROPVGACVLIS / IMPOSVITQ(ue) PRIMVM LAPIDEM / ANNO 1660. Azaz: Tekintetes és nagyságos Hallerkeoi János vette körül ezt a várat az alapjaiból [emelt] négybástyás külső fallal és alapkövét elhelyezte az 1660. évben.

16. Szövege: 1 / 6 / 7 / 4 / (címer) + SPE(cta)BILIS AC MAG(nifi)CVS IOANNES DE HALERKEO COMES CO(mita)TVS TORDA PRINCIPIS TRAN(silvaniae) CONSIL(iarius) / (címer) † SPECTABILIS AC MAGNIFICA DO(mi)NA CATHARINA KORNIS DE RVSZKA / Arcem hanc SzentPal aedificaverat magnae olim memoriae / Stephanus Haller quidquid est intra portam interiorem / excepto hoc palatio imposvitq(ue) primvm lapidem anno 1610. / Successv vero temporis filivs Ioannes de Hallerkeo extrvxit / mvrvm exteriorem cum qvator [!] propugnaculis congestis atq(ue) hoc palatio / Soli Deo Gloria. Jo(h)an(n)es Lew Tischler. Azaz: 1674 (Haller-címer) Tekintetes és nagyságos Hallerkeoi János, Torda vármegye főispánja, az erdélyi fejedelem tanácsosa (Kornis-címer) Tekintetes és nagyságos ruszakai Kornis Katalin. Néhai nagy emlékeztető Haller István építette volt ezt a szentpáli várat, ami a belső kapun belül volt, kivéve ezt a palotát, és alapkövét elhelyezte 1610-ben. Idővel fia, Hallerkeoi János építette a külső falat négy rakott bástyával és ezt a palotát. Egvedül Istené a dicsőség. Johannes Lew Tischler.
17. Jegyzőkönyv, fol. 32v.
18. Életrajzi adatait lásd Aranyosrákosi Székely Sándor: Unitaria vallás története Erdélyben. Kolosvárt, 1839. 147. – Binder Pál: Közös múltunk. Buk.; 1982. 223. – Szabó Miklós – Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521–1700. (Fontes Rerum Scholasticarum. IV Szerk. Késérű Bálint). Szeged, 1992. 183. sz.; Wix Györgyné: Régi magyarországi szerzők. (RMSz) I. A kezdetektől 1700-ig. Szerk. és bef. P. Vásárhelyi Judit. Budapest, 2008. 390. S.v. Jövedétsi András.– Kénosi Tózsér János – Uzoni Fosztó István: Az Erdélyi Unitárius Egyház története. II. Ford. Márkos Albert. A fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. S.a.r. Hoffmann Gizella – Kovács Sándor – Molnár B. Lehel. Erdélyi Unitárius Egyház, Kvár, 2009. Pass., különösen 188–190.
19. Hihetőleg leszármazottjára (?), a kolozsvári tanács tagjára vonatkozik legifj. Régeni Györgynek, Asztalos János dédunokájának a feljegyzése: „Anno 1759, die 25 Marci[!] hét-nyolcz ora között mult ki ez vilagbol Jövedetsi Istvan batyam, kinek adgyon Isten boldog feltamadast az örök életre.” Jegyzőkönyv, fol. 89v.
20. Utána egyidejűleg törölve: leven.
21. Binder Pál: Közös múltunk. Buk., 1982. 225/79
22. Ti. való.
23. Az egész kifejezés egyidejűleg javítva mely dologh felől-ről.
24. Kb. 2 cm hosszú szakadás.
25. Egyidejűleg javítva Nghd előtt-ről.
26. Egyidejűleg javítva talam-ról.

